NİKOMED

PIERRE CORNEILLE

Fransızca Aslından Tercüme Eden:
İsmail Hâmi Danişmend

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1748
EDEBÎ ESERLER: 901

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-171-2

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım Sühulet Kitabevi, 1938
2. Basım

Özgün Adı: *Nicoméde*

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Son Okuma: Çağla Yılmaz

Tashih: Yağmur Yıldırımay Bayrakçı

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Baskı ve Cilt: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2021

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Pierre Corneille: Fransız trajedisinin kurucusu olarak görülen Pierre Corneille 1606 yılında Fransa'nın Rouen şehrinde dünya geldi. Aynı zamanda tanınmış bir şair de olan Corneille asıl ününü *Le C*id (1637), *Horace* (1640) *Cinna* (1641) *Polyeucte* (1643) gibi eserleriyle gündeme geldiği oyun yazarlığıyla elde etti. Başından geçen bir aşk macerasından mülhem yazdığı ilk oyunu *Mélite* sahne aldığında 23 yaşındaydı. Oyunları ülke sathında büyük alaka gören Corneille'in *Le Cid* adlı eseri Fransız drama tarihinin en önemli eseri olarak kabul edilmektedir. Son eseri 1674'te kaleme aldığı *Suréna*'dır. 1684 senesinde hayata gözlerini yuman Corneille, Molière ve Racine'le birlikte 17. yüzyılın en büyük üç Fransız tiyatrocusundan birisi olarak kabul edilmektedir.

İsmail Hâmi Danişmend (1892-1967): 1892 yılında Merzifon'da dünyaya gelen İsmail Hâmi Danişmend babasının görevi dolayısıyla gittiği Beyrut'ta orta öğrenimini tamamladı. Fransa'da College de France'da İstanbul'da Mekteb-i Mülkiye'de öğrenim gördü. İstanbul Maliye Mektebi ve Edebiyat Fakültesi ile Mülkiye Mektebi'nde dinler tarihi ve siyasal tarih dersleri verdi. Bağdat'ta Hukuk müdürlüğü vazifesinde bulundu ve Bağdat'ın kaybedilmesine kadar burada kaldı. İşgal döneminde önce Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Bey'le *Minber* gazetesini, onun kapanmasının ardındansa *Memleket* gazetesini çıkarttı. Bu gazetede yazdığı milliyetçi yazılar sebebiyle Damat Ferit Hükümeti ve İngilizlerin tepkisini çekerek Anadolu'ya geçti. Sivas Kongresine İstanbul delegesi olarak katıldı ve kongrede divan kâtipliği yaptı. Kongrede Amerikan mandasını savunanlardan olduğu için tepki çekti. Aynı zamanda Sivas'ta çıkartılan *İrade-i Milliye* gazetesinin başyazarlığını yaptı.

Cumhuriyet'in ilanından sonra resmi vazife almayan Danişmend kendisini tamamıyla ilmi çalışmalara adadı. Çok sayıda telif eseri ve çevirisi bulunan İsmail Hâmi Danişmend 12 Nisan 1967 tarihinde böbrek yetmezliği teşhisiyle kaldırıldığı hastanede hayatını kaybetti ve Zincirlikuyu mezarlığına defnedildi.

FRANSIZ KLASİKLERİNİN TERCÜMESİ

Fransızların "Büyük asır: Le grand slécle" dedikleri on yedinci asrın klasikler külliyatı Türkçeye henüz tamamı ile nakledilmiş değildir. Mesela Fransız tiyatrosunun müessisi ve babası sayılan Corneille'in bugüne kadar hiçbir eseri tercüme edilmiş olmadığı gibi, Racine ile Moliére'in de ancak bazı eserleri nakledilebilmiştir. Bilhassa Racine'in tercümesine pek son zamanlarda başlanmış ve yalnız bir iki eseri neşredilmiştir. Bizde bu üç büyük adamdan en fazla Moliére meşhurdur. Onun bu şöhretini de Ahmet Vefik Paşa'nın tercümeleri temin etmiştir. Fakat Moliére'in otuz iki eseri olduğu halde, Ahmet Vefik Paşa bunlardan yalnız on altı tanesini, yani tam yarısını tercüme ettiği için Türk kütüphanesi bu çok mühim külliyatın diğer yarısından mahrum kalmıştır. Bizde Moliére'in Ahmet Vefik Paşa'dan başka mütercimleri de vardır. Şair Ziya Paşa, Trabzon Valisi Ali Bey, Teodor Kasap ve son zamanlarda Doktor Ali Süha Delilbaşı... Fakat bunların ilk üçü, Ahmet Vefik Paşa'nın tercüme ettiği piyeslerden ancak bazılarını mükerrer olarak tercüme etmekten başka bir şey yapmamıştır. Mesela Ziya Paşa, Vefik Paşa'nın *Tartüf* ismi ile tercüme ettiği *Le Tartuffe*'i "Rüyanın Serencam"ı ismi ile ve kafiyesiz bir hece vezniyle Türkçeye çevirmişse de vefatından sonra basılan bu eserinde hiç muvaffak olamamış ve hatta Ziya Paşa'yı çok seven Abdülhak Hamit, bu eserin tabından "müellif ile mütercimin ruhları[nın] şad olmadığını" söylemek mecburiyetinde kalmıştır! Ali Bey'in yaptığı tercümede Vefik Paşa'nın *Dikbazlık* ismi ile naklettiği *Les fourberies de Scapin* piyesini *Ayyar Hamza* ismi ile nakle münhasır kalmıştır. Teodor Kasap'a gelince, bunun iki tercümesi vardır. Biri Ahmet Vefik Paşa'nın *Azarya* ismiyle naklettiği L'Avare'in *Pinti Hamit* ismindeki tercümesi ve öteki de Vefik Paşa külliyatında mevcut olmayan *Sganarelle ou le cocu imaginaire* piyesinin *İşkilli Memo* ismindeki tercümesidir. Doktor Ali Süha Delilbaşı'nın son zamanlarda Ankara'da *Kibarlık Budalası* ismi ile neşrettiği *Le bourgeris gentilhom-*

me tercümesi de Moliére'in Vefik Paşa külliyatına dâhil olmayan eserlerindendir. Bu vaziyete göre Moliére'in otuz iki eserinden bizde şimdiye kadar ancak on sekiz piyes tercüme edilmiş ve geride kalan on dört eser henüz Türk edebiyatına mal edilmemiş demektir.

Fakat bu hesap da pek doğru değildir; çünkü Ahmet Vefik Paşa'nın on altı eserlik külliyatının hepsi tercüme değil büyük bir kısmını tatbik "adaptation" şeklindedir. Mesela *Zor Nikâh*, *Zoraki Tabip*, *Tabibi Aşk*, *Yorganki Dandini*, *Azarya*, *Dikbazlık* ve *Merak*i piyesleri hep adaptasyon eserleridir. İsmail Habib'in *Türk Teceddüt Tarihi*'nde dediği gibi Ahmet Vefik Paşa "Moliére'in eserlerini ve kahramanlarını sadece model yapmış ve o modellere bakarak bizde de aynı lâyemut tipte kahramanlar yaratmıştır". [1]

Ahmet Vefik Paşa merhumun Türk dili ve edebiyatına ettiği bu büyük ve unutulmaz hizmet, bize Moliére gibi bütün cihan edebiyatının en büyük dâhilerinden birini ve belki de birincisini tanıtmış, fakat tam ve metne sadık bir tercüme teşkil edememiştir. Ali Bey ile Teodor Kasap'ın eserleri de hep adaptasyon tarzında şeyler olduğundan, onları da tercüme saymak kabil değildir.

Şunu da itiraf etmeliyiz ki gerek Ahmet Vefik Paşa'nın gerekse diğer ikisinin eserleri ne kadar değerli olursa olsun, üslûp itibarıyla çok eski şeylerdir ve bilhassa Türk dilinin o zamandan beri geçirdiği inkılaplar, bu kıymetli eserleri az zamanda çok eskitmiştir.

İşte bu muhtelif sebeplerden dolayı yalnız Corneille ile Racine'in değil, Moliére külliyatının da yeni ve tam bir tercümesine ihtiyaç vardır. Ben işte bu büyük ihtiyacı düşünerek, klasik edebiyatın yalnız Fransa'da değil, belki bütün dünyada en mühim şahsiyetleri olan bu üç büyük adamın bütün eserlerini tercümeye karar verdim; bu çok çetin ve uzun işi bitirdikten sonra Moliére tarzının on dokuzuncu asırda en büyük ve en muvaffak muakkibi olan Eugéne Labiche'in âdeta klasik bir ehemmiyet alan külliyatını tercümeye başlayacağım.

***

Tercüme... Tabii bu kelimeden anlaşılacak en doğru mana, yalnız dilden dile değil, aynı zamanda şiveden şiveye nakletmek ve bu işi yaparken de metnin aslına harfiyen sadık kalmaktır. Zaten tercü-

[1] s. 410 ve 413.

menin güçlüğü de işte bu iki şartı, yani hem metne sadakat hem de şiveye riayet şartlarını telif edebilmektedir. Böyle yapılabilen tercümeler, iki dilden birini öğrenmek isteyenler için, birinden ötekine geçebilecek bir ara kapısı demektir. Giriştiğim işte bilhassa bunu temine çalışacağım. Birçok müşkülatla karşılaşacağımı bilmiyor değilim. Bunların en mühimi, bu klasik eserlerin çoğu manzum olduğu için, yalnız Fransızcayı Türkçeye değil, aynı zamanda nazmı nesre çevirmek mecburiyetidir; Fransa'nın on yedinci asır şairleri manzum piyeslerini yazarlarken sahne dilini, hemen hiç düşünmemişlerdir. Mesela bizim Fuzuli'nin *Leyla ve Mecnun* üslûbu ile konuşan tipler yaratmışlar, bu tiplere kendi vezin ve kafiye zaruretleriyle hep takdimli tehirli sözler söyletmişler, bazen aynı zaruretlerle birçok manaları "tahtında müstetir" geçmişler ve bazen de yine o yüzden lüzumsuz kelimeler kullandırmışlardır. Bir taraftan da on yedinci asrın eski Fransız şivesini yirminci asrın yeni Türk şivesine ve bilhassa mümkün olduğu kadar yeni sahne diline çevirmek mecburiyeti vardır! Bütün bunlardan başka, bir de bazen metne riayet kaygısıyla kırılmasına imkân olmayan bir sahifelik uzun cümlelere tesadüf edilir. Tabii böyle şeyleri Fransızcadan Türkçeye değil, eski Fransızcadan yeni Fransızcaya ve aynı dil içinde nazmı nesre tahvil etmek bile büyük bir meseledir. Bütün bu güçlükler düşünülür ve tercüme ettiğim eserlerin de nihayet klasik şeyler olduğu hesap edilirse, bu şerait altında daha fazlası beklenemez zannederim.

İlk önce Corneille'in eserlerini tercüme etmekle işe başlayışımın sebebi, zaman itibarıyla Racine'le Moliére biraz tekaddüm eden bu büyük adamın -yukarıda da söylediğim gibi- hem Fransız tiyatrosunun müessisi hem de klasiklerin babası sayılması ve fazla olarak şimdiye kadar hiçbir eserinin Türkçeye tercüme edilmemiş olmasıdır. Racine'le Moliére bundan sonra gelecektir. Şahsiyetler itibarıyla böyle bir sıra takip etmekle beraber, eserler itibarıyla hiçbir sıra takip edecek değilim.

Türkiyat sahasındaki ilmi meşguliyetlerim içinde yetiştirmeye çalıştığım bu uzun işi bitirmeye muvaffak olduğum gün, hayatımın belki en güzel günü olacak.

İsmail Hami Danişmend

CORNEİLLE'İN HAYATI

Pierre Corneille, 6 Haziran 1606 tarihinde Fransa'nın Rouen şehrinde doğmuş ve 1 Teşrinievvel 1684 tarihinde 78 yaşında iken Paris'te ölüp Saint Honoré Sokağı'ndaki Sen-Rok: Saint Rock Kilisesi'ne defnedilmiştir. Bu hesaba göre Corneille kendisiyle muasır ve kendisi gibi klasik edebiyatın en büyük şahsiyetleri olan Moliére'den on altı ve Racine'den otuz üç yaş büyük demektir. Fakat Corneille, Racine'den on beş sene evvel öldüğü halde Moliére'den on bir sene fazla yaşamıştır.

Bir orman memurunun oğlu olan Corneille, ilk tahsilini doğduğu şehrin Jésuites Koleji'nde çok parlak bir surette bitirdikten sonra hukuk tahsil etmiş ve çok erken hayata atılarak 1624 tarihinde daha 18 yaşında bir çocukken avukat olarak Rouen barosuna kaydedilmiştir.

Fakat Corneille bu meslekten hiç hoşlanmıyor, mahkeme huzuruna pek nadir çıkıyordu. İşte bu bezgin ve müteredditvaziyette iken, bir kadın tesir ve teşviki onun şiir ve bilhassa trajedi nev'ine sevk etti. Tabii Corneille artık tam kendi sahasına girmiş, ömrü oldukça at oynatacağı meydanı bulmuş demekti. Fakat onun bu sahada ilk eserleri trajedi değildi. İlk önce *Mélite*, *Clitandre*, *La Veuve*, *La Galeri edu Palais*, *La Suivante* ve *La Place Rayale* gibi ince ve zarif komediler yazdı. O zaman çok muvaffakiyet kazanan ve Fransa'da hakiki bir komedi sanatı vücuda getiren bu güzel eserleri Corneille 22-28 yaşları arasında yazmış ve çok erken inkişaf eden dehasıyla trajediden evvel Fransız komedisini tesis etmiş demekti; çünkü o, bu sahada da Moliére'den evveldir.

Bu vaziyete göre Corneille'in edebi hayatı iki devre ayrılabilir: Birinci devri, yukarıda bahsettiğimiz komediler devridir. Genç dâhinin bunlardaki muvaffakiyeti kendisinin o zamanki Başvekil Cardinal de Richelieu'ye takdimini ve bu tarihten itibaren bir müddet Kardinal'in himayesinde çalışmasını temin etti. Edebiyat meraklısı geçinen Richelieu, o sırada etrafına birtakım şairler toplamış ve bunlara ısmarlama eserler yazdırmaya başlamıştı! Fakat Corneille'in dehası bu

ısmarlama işlerle işleyemezdi. Onun için Kardinal, o büyük ve müstakil fikirli dâhiyi takip fikri olmamakla itham ederek başından savdı!

Corneille'in edebi hayatında ikinci devir işte bu baştan savulma hadisesinden ibaret başlar. Şair hemen memleketine dönüp *Médee* ismindeki ilk trajedisini 1635 tarihinde 29 yaşında iken yazdı; ertesi sene de *L'Illusion Comique* ismindeki trajedi komedisi ile en büyük şaheseri olan meşhur *Le Cid*'i vücuda getirdi. Bundan sonra diğer şaheserleri teessül etti. 30-46 yaşları arasında *Horace*, *Cinna*, *Polyeucte*, *Pompée*, *Rodogune*, *Héraclius*, *Andromède*, *Don Sauche d'Aragon* ve bugün neşretmekte olduğumuz *Nicoméde* trajedileriyle *Le Menteur* ve *La Suite du Menteur* komedileri çıktı. Yine hayatının bu devrinde, evvelce Kardinal'in emri ile eserlerini tenkit etmiş olan Fransa Akademisi bu çok büyük adamı ister istemez âza intihap etmek mecburiyetinde kaldı.

Fakat bu parlak inkişaf devrinden sonra, büyük şairin son eserlerini yazdığı inhitat devri başlar. Zevalden sonra güneş gibi yahut azamet devrini geçirmiş büyük bir devlet gibi Corneille'in de böyle bir devri var. *Pertharite*, *Edipe*, *Sertorius*, *Sophonisbe*, *Othon*, *Agésilas*, *Attila*, *Tite et Berenice*, *Pulchérie* ve *Suréna* gibi eserler işte bu son devrin mahsulleridir.

Bunların bazıları zaif olmakla beraber, unutulmamalıdır ki bu zaiflik dâhiyane bir zaifliktir; yine unutulmamalıdır ki bunlardan bazılarının sönük görülmesi, Racine'le Moliére'in en parlak eserleri çıkmaya başladığı zamana tesadüf etmiş olmalarından ve birçok haksız hücumlara uğramalarındandır. Bu hal, ihtiyar Corneille'in son on senesini derin bir yeis ve teessür içinde geçirmesine sebep oldu. Bir taraftan da tıpkı bizim Fuzuli'nin başına geldiği gibi, kralın sağladığı nafaka muntazam verilmiyor, maişet sıkıntıları başlıyor, altı çocuğu olan şairin iki oğlu da tam işte bu sırada ölüyor ve nihayet zavallı Corneille de ömrünün sonu gibi sıkıntılı bir mevsimde, hayatının son teşrini olan bir ilkteşrin başında tıpkı bir meşale gibi sönüp gidiyor.

***

Corneille çok okuyan, ömründe okuyup yazmaktan başka bir şey yapmayan büyük bir kültür adamıydı. Yazdığı eserlerin mevzularını hayattan almamış, kitaptan almıştı. Onların membaları, tarihle mi-

tolojiden ibaretti. Bu hal Corneille'in ömrünü hep kitaplar içinde geçirmesine sebep oldu. Birçok büyük adamlar gibi o da kitap karşısında dünyayı unutur, felakete bile ehemmiyet vermezdi. Mesela bir gün kızlarından birinin nişanlısı Corneille'in evine gelip kendisine, kızından ayrılmak istediğini söylemiş, fakat büyük şair o sırada bir kitapla meşgul olduğu için, gözünü satırlardan ayırmaksızın:

Böyle şeyler dinleyecek vaktim yok; gidin, karımla görüşün!

demişti.[1] Tabii elindeki kitap, onun için yeni bir ilham kaynağı demekti. Zaten nutuklarından birinde muhayyel mevzuların aleyhinde bulunuyor ve mevzuun ancak tarih ve mitolojiden alınabileceğini söylüyordu. Onun nazarında mevzu, muhayyel sanılacak kadar hakikatten uzak olmalı, fakat ya tarihe yahut esatire istinat etmelidir. Onun için Corneille hayatı olduğu gibi değil, olmasını istediği gibi tasvir etmiş ve işte bu zihniyetle eserlerine hep fazilet kahramanları doldurmuştur.

Birdenbire fenalıktan iyiliğe dönmekte! Onun bütün kahramanları birer fazilet ve şecaat timsalidir; Corneille onları en yüksek duygularla teçhiz etmiş, kalplerinden bütün benlik ve menfaat hislerini söküp atmış ve her birini kanatsız bir melek şeklinde sahneye çıkarmıştır! Hatta bu iyilik timsallerine karşı bir fenalık timsali şeklinde mücadele ettirdiği muhteris tipler bile mağlup olduktan sonra çok defa ruhi bir inkılaba uğramakta ve birdenbire fenalıktan iyiliğe dönmektedir! Bunlar, şerden hayra ihtida eden tiplerdir.

Corneille bu kahramanlar mahşerine hayali bir vücut verirken küçük mikyasta bir nevi tanrılık etmiş ve tamamıyla kendi keyfince bir beşeriyet yaratıp yeryüzünün muhtelif taraflarına yerleştirmiştir! Bu alemde hayırla şer, tıpkı Nedoşti'de olduğu gibi, mütemadi bir mücadele halindedir; fakat netice itibarıyla hayır daima şerre galiptir. Corneille'in klasik zihniyeti bütün hadisatı, bütün mecraları hep bu neticeye götürmüş ve bu netice onun fazilet ve kahramanlık âleminde ecel gibi muhakkak bir mahiyet almıştır!

Zafer, şan, şeref, şöhret, taç, taht ve hatta aşk onun nazarında hep ikinci derecede şeylerdir. Onun yarattığı âlemde en kıymetli şeyler irade kuvveti, vazife duygusu ve mertlik şecaatidir; Corneille kahramanı iradesini, nefsine hakim olmakta, vazife hissini kan ra-

[1] Edmond Guérard, *Dictionnaire encyclopédique d'anectodes*, Cilt 1, s. 588.

bıtaları ile aile gayretini dindirmekte ve merdane şecaatini de fenalığa karşı iyiliği müdafaada kullanır; onun nazarında aşkın kıymeti iyilikle ölçülür. İyilerin aşkı güzeldir, çünkü fazilet ve şecaate sebep olur; fenaların aşkı çirkindir, çünkü cinayet doğurur! Bu telakki Corneille'in sanatında aşkı ikinci plana indirmiş ve faziletle kahramanlığa nispetle sofranın çerezi yahut yemeğin garnitürü haline getirmiştir! Onun için Corneille'in başlıca kahramanları erkektir. Hâlbuki Racine'in eserinde aşk başköşeyi işgal ettiği için, onda en zarif kahramanlar kadınlardır.

Corneille'in üslûbu da kahramanlarının ruhu gibi. Alevden bir üslûp; su gibi sade, deniz gibi engin, fakat bazen de yine onun gibi kabarıp dalgalanan bir dil... Hatta bazen o kadar dalgalanır ki, nihayet bulanır gibi olur; onun bu hali birçok edebiyat hocalarına "tâkid" misalleri vermiştir. Bunların en meşhurları içinde, Boileau'nun bahsettiği şu kıta vardır:

Faut-il mourir, madame, et si proche du terme,
Votre illustre inconstance est-elle encore si ferme
Que les restes d'un feu que j'avais cru si fort
Puissent dans quatre jours se promettre ma mort!

Corneille'in *Tite et Bérénice* ismindeki piyesinden alınan bu dört mısraı o piyesin o zamanki aktörlerinden Baron anlayamamış, ne demek olduğunu Moliére'e sormuş, ondan da vazıh bir cevap alamayınca Corneille'in kendisine müracaat etmiş, o da bir iki defa okumuş ve nihayet şu cevabı vermiş:

Ben de pek iyi anlayamıyorum! Fakat siz sahnede bunları söyleyin. Halk anlamadığı şeyi daha iyi takdir eder!

Görüyorsunuz ki Corneille'i anlamak, bazen Corneille için bile kabil değil!

Klasik tiyatronun temel taşları sayılan meşhur "üç vahdet kaidesi: La régle trois unités"ni herhalde bilmeyen yok gibidir; Boileau bu kaideye şu beyitle hulasa etmiştir:

Qu'en un lieu, qu'en un jour, un seul fait accompli
Tienne jusqu'a la fin le théatre rempli.

Bu kaideye göre, klasik bir piyeste temsil edilen vaka, zaman itibarıyla bir gün içinde, mekân itibarıyla bir perdede geçecek ve mevzu itibarıyla da tek ve müstakil bir vakadan ibaret olacak. Garbın romantik edebiyatında ve şarkın *Binbir Gece Masalları*'nda olduğu gibi tali vakalar yahut efsane içinde efsaneler klasik çerçeveye giremez. Aynı zamanda hem Paris hem İstanbul'da geçen bir vakayı klasik sahne kabul etmez. Yirmi dört saat yerine kırk sekiz saat süren bir macera, zaman birliği kaidesine sığdırılamaz! Corneille, Yunan ve Latin klasiklerinden miras kalan bu müselles kaideye tamamı ile riayet etmiş ve hatta bu eski çerçeveyi biraz daha küçültmüştür. Onun telakkisince, sahnede nihayet iki saatte temsil edilen bir vaka, hayatta da ancak iki saat sürebilecek bir vakadan ibaret olmalı ve netice itibarıyla bu kadar kısa bir vakanın failleri ancak iki saat içinde gidip gelebilecek bir saha içinde rol oynamalıdır. Tabii bu telakki, "üç vahdet" kaidesini büsbütün daraltmak demektir. Fakat Corneille o büyük dehasını işte bu çok dar sahaya sığdırmış ve bütün muvaffakiyetini hep işte bu dar sahada göstermiştir.

İ.H.D.

NİKOMED'İN MEVZUSU

Corneille'in kahramanları muhtelif milletlere mensuptur ve muhtelif devirlerde yaşamışlardır. Onun için hemen her piyesinin mevzusu başka bir memlekette geçer. Tıpkı Abdülhak Hamit'te olduğu gibi, Corneille külliyatında da hem şark vardır hem garp... Birçok milletler Corneille'in külliyatında kendi kahramanlarından birini yahut bir ikisini bulabilirler. Mesela *La Cid* İspanya'da, *Cinna* Roma'da, *Polyeucte* Malatya'da ve bugün neşrettiğimiz *Nicoméde* de İzmit'te geçen bir vaka tasvir eder.

Corneille, *Nikomed*'in mevzusunu ikinci asır Latin müverrihlerinden Justin'in tarihinden almış. Bunu piyesin mukaddimesinde kendisi söylüyor ve hatta istinat ettiği birkaç satırlık fıkrayı aynen derç ediyor. İşte o fıkra:

> Bitinya Kralı Prüsyas oğlu Nikomed'i öldürtüp onun yerine başka bir kadından olan ve Roma'da yetişen öteki oğullarını geçirmek istedi; fakat kralın bu tasavvuru, tatbikine memur ettiği adamlar tarafından genç prense ifşa edildi; bu adamlar yalnız bununla kanaat etmeyip Prens Nikomed'i o zalim babaya karşı mukabele-i bi'l-misile ve kendi kurduğu tuzağa kendisini düşürmeye teşvik edip prensi kolayca kandırdılar. Bunun üzerine Prens Nikomed kendisini yanına çağıran babasının davetine icabetle onun ülkesine girer girmez kral ilan edildi; tahtından indirilen Prüsyas'a hizmetçileri bile yüz çevirdi; her ne kadar gizlenmeye çalıştıysa da nihayet yakalanıp oğlu tarafından öldürüldü ve kendisinin oğlunu öldürtmek için verdiği emir ağırlığında bir cinayetle hayatına nihayet verilmiş oldu...

Corneille işte bu baba katili prensin manevi heykelini eline aldı. Uzun uzadıya yontup işledi; bütün pürüzleri ile kabalıklarını, bütün cinayetlerini yonttu, bütün kan lekelerini kazıdı, kalbindeki vahşeti çıkarıp yerine faziletle merhamet doldurdu ve nihayet bir barbardan ideal bir kahraman çıkarmış oldu! Bu ideal tip babasını öldürmüş değil, ona galip geldiği halde tahtında bırakmış ve itaat etmiştir. Bu tip aynı zamanda meşhur Kartaca kahramanı Anibal'ın yetiştirme-

si, bir nevi talebesidir; Anibal ona Roma düşmanlığını telkin etmiş ve Romalıları mağlup etmek sanatını öğretmiştir. Çünkü o zaman Roma eski dünyaya hâkimdir ve bütün milletlerle devletler Roma hâkimiyetinden usanmıştır. Roma Cumhuriyeti'nin cihangirlik düsturu, dünyayı küçük küçük devletlere ayırıp kolayca hâkim olabilmek düsturudur. Onun için Anadolu'da irili ufaklı bir sürü krallık vardır. Corneille, Prens Nikomed'i işte bu siyasî perişanlığa karşı da bir ittihat kahramanı gösterir. Ona göre Nikomed, Anadolu'daki küçük krallıklardan üçünü zapt edip Bitinya'ya ilhak etmiştir; fakat bununla da kalmayacaktır. Ermenistan'ın genç bir kız olan kraliçesi ile seviştiği için, onunla evlenerek orasını da babasının ülkesi ile birleştirecektir. Bu suretle aşk, Corneille'in elinde tâlî ve mütemmim bir alet rolü oynamaktadır. Fakat bu vaziyette ve bunun kahramanı olan Prens Nikomed'e karşı Roma siyaseti İzmit'teki elçisi vasıtasıyla mütemadiyen mücadele etmektedir. Corneille, bilhassa işte bu mücadeleyi o kadar mükemmel cereyan ettirmiştir ki eski Roma'nın hariçte takip ettiği cihangirlik siyasetini ve bu siyasetin istinat ettiği prensipleri zannetmem ki herhangi bir müverrih bu kadar veciz bir şekilde ve âdeta bir tablo halinde canlandırabilmiş olsun...

Nikomed, Corneille'in yirmi birinci piyesi ve on yedinci asır sahnesinde kendisine zafer alkışları temin eden şaheserlerinin sonuncusudur. Bu eser ilk defa olarak 1651 senesi Kanunisani'sinde[1] o zamanki Hotel de Bourgogne Tiyatrosu'nda temsil edilmiştir. Bu ilk temsilinden itibaren pek çok beğenilen bu nefis eseri Moliére, de Louvre Sarayı'nda kralının huzurunda oynamış ve üçüncü perdesinin sonunda krallık şekli hakkında biraz dokunaklı imalar bulunduğu halde, kral tarafından bile alkışlanmıştır!

Zaten Corneille'in en sevdiği eserlerinden biri de budur. Kendisi bu fikrini şöyle anlatır:

Je ne veux point dissimuler que cette piéce est une de celles pour qui j'ai le plus d'amitié.[2]

İ.H.D.

---

[1] Ocak.

[2] Bu oyunun en sevdiğim oyunum olduğu gerçeğini saklayamam.

NİKOMED[1]

BEŞ PERDELİK TRAJEDİ

[1] Trajedi, dilimize İngilizce aslından çevrildiğinden has isimler İngiliz telaffuzuna uygun olarak yazılmıştır.

EŞHAS

PRÜSYAS: Bitinya kralı
FLÂMİNİYÜS: Roma elçisi
ARSİNOE: Prüsyas'ın ikinci karısı
LÂODİS: Ermenistan kraliçesi
NİKOMED: Prüsyas'ın ilk karısından olan büyük oğlu
ATTAL: Prüsyas'ın ikinci karısından olan küçük oğlu
ARASP: Prüsyas'ın muhafız kumandanı
KLEON: Kraliçe Arsione'nın sırdaşı

(Vaka, milattan 183 sene evvel Anadolu'da eski Bitinya Krallığı'nın payitahtı olan "Nikomédie: İzmit" şehrinde geçer.)

BİRİNCİ PERDE

BİRİNCİ MECLİS

Lâodis, Nikomed.

LÂODİS – Siz bunca kahramanlıklar gösterip zaferler kazandıktan sonra bile gözlerimin hâlâ kalbinize hâkim olduğunu, sizin gibi başında biz zafer tacı parlayan büyük bir fatihin hâlâ bana esir olduğunu ve er meydanlarında kazandığı şanlarla şerefleri, benim gibi değersiz bir kadına feda ettiğini görmek, benim için en tatlı saadet, prens hazretleri! Fakat bunca felaketlerden sonra Allah'ın bana ihsan ettiği bu saadetler ne kadar büyük olursa olsun, şu korku içinde kıvranan kalbim yine bir türlü sevinmek bilmiyor. Aşkınızla çarpan yüreğim bu serabı sizin için tehlikeli buluyor ki, şimdi sizi görmek benim için azap oluyor! Buraya üvey ananız[1] hâkim; babanız olan kral da dünyayı onun gözleriyle görüyor, kendi gözleri ondan başka bir şey görmüyor ve onun arzularından başka kanun tanımıyor. Böyle bir yerde sizin ne derece emniyet içinde bulunabileceğinizi artık siz düşünün. O kadının size karşı pek tabii olarak duyacağı kin, bilhassa benim yüzümden büsbütün alevleniyor. İşte bu kadından olan ve daha geçenlerde memleketine dönen kardeşiniz.[2]

NİKOMED – Biliyorum, sultanım, onun size kur yaptığını da biliyorum! Ellerinde rehin olarak bulunduğu Romalıların onu hem kendi şereflerine hem onun şanına daha layık bir vazife ile nihayet iade ettiklerini de biliyorum; Roma Elçisi Flâminiyüs'un mülteci Anibal'ın bizden almak için giriştiği pazarlıkta onun meş'um bir ücret şeklinde anasına verildiğini de biliyorum; bu kadının emri ile kralın o büyük adamı Romalılara teslim edeceği halde, Anibal'ın ancak içtiği zehir sayesinde Roma'ya götürül-

[1] Arsinoe.

[2] Rehine olarak bulunduğu Roma'dan İzmit'e dönen Attal.

mekten kurtulabildiğini ve bir zaman ismi ile titretmiş olduğu Roma'nın kendisine hazırladığı muhteşem manzaralara ancak ölümle perde çekebilmiş olduğunu da biliyorum. Ben son yaptığım seferde Kapadokya'yı Bitinya'ya ilhak edip ikisini birleştirirken bu haberi aldım. Bir taraftan üstadım Anibal'ı kaybetmiş olmanın, bir taraftan da sizin için duyduğum endişelerin verdiği hiddet ve gazapla alevlenerek ordumu Teajen'in[3] elinde bıraktım ve sevgili kraliçemin imdadına yetişmek üzere hemen buraya koştum. Benim vücuduma sizin ihtiyacınız vardı, sultanım; bu vaziyet göz önünde çünkü Flâminiyüs hâlâ kralı sıkıştırıp duruyor. Bu adamın buraya gelmesine her ne kadar Anibal meselesi sebep olmuşsa da o öldükten sonra da uzun uzadıya burada kalması mutlaka başka bir maksatla alakadardır; bence onun burada kalışı herhalde sizin içindir. Maksadı da kardeşimin size edeceği eza ve cefada kendisine yardım etmektir.

LÂODİS – Bu adamdaki Roma ahlakının kraliçe tarafını bütün harareti ile iltizam etmesine sebep olacağından hiç şüphem yok. Kraliçenin Anibal'ı ona feda etmesi hem onun kraliçeye taraftarlık etmesine hem benim ondan kuşkulanmama kâfi bir sebeptir. Fakat prens hazretleri, eğer şimdiye kadar olan hareketlerinden şikâyet edersem haksızlık etmiş olurum; zaten o her neye teşebbüs ederse etsin, dünyada sizin ondan çekinmenize hiçbir sebep olabilir mi? Eğer benim size verdiğim sözde durmam sizin mutlaka burada bulunmanızla kaimse, eğer benim Attal gibi Romalılar tarafından ancak bir rehin olarak yetiştirilen, daha doğrusu onların kendi elleriyle istedikleri kalıba soktukları bir esir demek olan ve bir arma kartalı karşısında titreyip bir Roma memuru karşısında tıynetle çarpacak tıynetteki kalbine zelilane bir korkudan başka bir şey konulmamış olan bir adamı Anadolu fatihine tercih etmek gibi bir çılgınlığa kabiliyetim varsa, namusumla aşkımın hayatım üzerinde hiçbir tesiri yok demektir.

NİKOMED – Kıskançlığa kapılıp da size karşı o kadar haksız hisler beslemektense ölmeyi bin kere tercih ederim. Ben sizin zaafınızdan değil, onların şiddetinden korkuyorum; çünkü eğer Roma hükûmeti bir kere bizim aleyhimize bir vaziyet alacak olursa…

[3] Muhayyel bir şahsiyet.

LÂODİS – Ben kraliçeyim, hazretleri; onun için Roma hükûmeti ne kadar kükrerse kükresin, herhalde ne onun ne de sizin kralınızın bana hiçbir hususta emir vermeye hak ve salahiyetleri yoktur. Benim bu genç yaşımda babanızın elinde ve nezaretinde oluşum, kendi babamın emirlerini yerine getirmek içindir; babam beni size verdi. Bu vaziyette onun emrini hükümsüz bırakıp bana koca olarak başka bir kral seçmek hakkı benden başka kimseye ait olamaz. Ermenistan kraliçesi hem babasının emri hem kendi iradesi ile Bitinya Krallığı veliahdına sözlüdür ve onun kalbi hiçbir zaman tebaa sınıfından biriyle evlenmeye muvafakat edecek kadar alçalmayacaktır. O hususta tamamı ile müsterih olabilirsiniz.

NİKOMED – Sizin burada her şeye kadir ve kendi oğlunun tahta çıktığını görebilmek için her vasıtayı meşru sayacak bir kadının kin ve gazabına maruz bulunduğunuzu göre göre nasıl müsterih olabilirim, kraliçe hazretleri? İnsanların mukaddesatı içinde onun çiğnetmeyeceği hiçbir şey yoktur; Anibal'ın teslimini kabul eden bir insan için size istemediğiniz şeyleri zorla yaptırmak işten bile değildi; bir mülteciye karşı misafirperverlik hukukuna ne kadar riayet ettiyse, sizin hukukunuza da ancak işte o kadar riayet edilebilir.

LÂODİS – Fakat evlatlık hukukunun misafir hukukundan fazla bir imtiyazı mı var ki birini ihlal ettiği halde ötekini ihlal etmeyeceğine itimat ediyorsunuz? Prens hazretleri, sizin buraya avdetiniz bu kadının darbelerine bir set çekeceği yerde sizi, ondan sonra da beni o darbelere maruz bırakmış oluyor. Sizin hiçbir emir almadan buraya gelmiş olmanız bir cinayet sayılacaktır; ana ile oğul beni sarsmaya muvaffak olamayınca, benim istinatgâhımı yıkmış olmak için sizi kendi maksatları uğrunda feda edeceklerinden, pek yakında ilk kurban siz olacaksınız. Onların bana zorla istemediğim şeyler yaptırmaları ihtimaline karşı eğer sizin himayenize ihtiyacım varsa, o zaman kralın da kraliçenin de sizden korkacak bir vaziyette bulunmaları lazımdır. Onun için siz ordunuza dönmeli ve beni himaye için onlara benim intikamımı almaya amade yüz bin yumruk göstermelisiniz. Kuvvet elinizde ve her taarruzlarından emin bir vaziyette sesinizi yükseltin. Eğer

onlar sizi burada, kendi ellerinde bulundururlarsa, hiçbir şeyden korkuları olmaz; ne kalbinizin büyüklüğüne ne de yüzlerce zafer şerefi taşıyan isminizin parlaklığına güvenip hayale kapılmayın; sizin cesaret ve şecaatiniz ne kadar yüksek olursa olsun, buralarda bulundukça sizin de herkes gibi ancak iki eliniz olduğunu unutmayın; bütün dünya sizin sevse ve bütün cihan sizden yılsa bile, unutmamalısınız ki bir saraya ayak basan herkes kafasını krala emanet etmiş demektir. İşte size tekrar ediyorum, ordunuza dönün; saraya şan ve şöhretinizden başka bir şey sokmayın; eğer benim hayatımı emniyet altına almak istiyorsanız, evvela kendi hayatınızı emniyette bulundurmalısınız; siz herkesin gözünü yıldırın ki benim gözüm kimseden yılmasın.

NİKOMED – Orduya dönmek mi! Siz ne söylüyorsunuz! Eğer bilmiyorsanız işte biliniz ki kraliçe orduyu kin ve garazına alet olarak satın aldığı katillerle doldurmaktadır. Bunların ikisi meydana çıkarıldı. Ben de hem kraliçeyi ilzam etmek hem kralın gözünü açmak için her ikisini de buraya getirdim. Kral her ne kadar kraliçenin kocası ise de benim de nihayet babamdır; eğer o tabiatın kanunlarını susturmaya kalkışacak olursa, oturduğu tahta kendi elimle bağladığım o üç kılıç, kanunlar yerine söz söyleyecek ve onlar sükût etmeyecektir! Fakat eğer buna rağmen kader beni mutlaka mahvetmeye azmetmiş de orduda olduğu gibi sarayda da felaketimi hazırlamışsa, bu iki yerin her ikisinde de tehlike bir olduktan sonra, sizin gözünüzün önünde ölmek şerefini siz bana çok mu görüyorsun?

LÂODİS – Hayır, öyle ise artık sizin için titriyorum demeyeyim, bilakis eğer ölmeniz icap ediyorsa ikimiz beraber öleceğiz demeliyim. Biz cesaretimizi toplarsak, korkaklıklarından dolayı bizi mahvetmek isteyenleri titretmiş oluruz. Burada halk sizi seviyor, o sefil ruhlu mahluklardan nefret ediyor; o kadar insanın kalbine hâkim olmak, kuvvetli olmak demektir. Bakın, kardeşiniz Attal da bu tarafa doğru geliyor.

NİKOMED – O, ömründe benim yüzümü görmedi. Siz de kim olduğumu söylemeyin.

İKİNCİ MECLİS

Lâodis, Nikomed, Attal.

ATTAL – Aman sultanım, yine mi o sert çehre? Biraz müsait bir nazarınıza, bütün bu hiddet ve şiddetleri dinmiş de insanların kalplerini teshir ederken olduğu gibi tatlılaşmış bir nazarınıza hiç tesadüf edemeyecek miyim?

LÂODİS – Eğer bu çehre hoşunuza gitmiyorsa, istediğim zaman bunu değiştirip yerine bir başkasını takabilirim!

ATTAL – Hayır, değiştiremezsiniz, çünkü bu çehre tam sizin çehreniz!

LÂODİS – O halde daha tatlı bir çehreye ihtiyacım yok demek!

ATTAL – Bir kere takınabildikten sonra, lütfen muhafaza buyurun!

LÂODİS – Ben bu çehreyi kendime yakıştıramadığım için, size aidiyetini itiraf ederim!

ATTAL – Pek az kıymet verdiğiniz için kendinize saklıyorsunuz demek!

LÂODİS – Sözümü sizden esirgemeyecek kadar size kıymet verdiğim için açıkça söyleyeyim. Zaten ne sizin seviyeniz ne de benim seviyem başka türlü hareket etmemize müsait değildir; kalbimde sizin bana teklif ettiğiniz aşkı koyacak hiçbir yer yok; o kale işgal edilmiştir. Bu bahsi artık kapatmanız lazım geldiğini size bundan evvel de kaç defa söylemiştim prens hazretleri! İnsan bu gibi sözlere ilk önce tahammül ediyorsa da nihayet rahatsız olmaya başlıyor.

ATTAL – Bahsettiğiniz kaleyi işgal eden ne bahtiyar insanmış! Hele onunla bu uğurda mücadele edip orayı bugün ondan zapt edecek kimsenin ne mutlu başına!